

ИЛЮСТРАЦИЯ ИЯИИДЕНЪ

Редакторъ: ПЕТЪРЪ МЪРМЕВЪ

Редакция и Администрация: София, улица Алабинъ. 30. — Телефонъ 19-32.

Отпразднуването празника на Св. Св. Кирилъ и Методий въ гр. Съръ

Съръ е единъ отъ доста известнитъ градове въ Македония. Спомина се въ историята отъ най-древни времена. Той билъ единъ градъ съ голъмо търговско-икономическо значение на Балканския полуостровъ. И днесъ още стари хора съ възхищение си спомнуватъ ония богати и блажени времена, когато въ Съръ се събиралъ голъмъ панаиръ, посещаванъ отъ търговци изъ близки и далечни мѣста. Това именно славно минало въ търговско отношение е създадо силното гръцко общество, въ чиито ръце се намираше търговията. А че дотогава градътъ е ималъ чисто български колоритъ, сведочатъ наименованията на нѣкои градски квартали. Така: имаме махалата *Горна-Каменица*, *Долна-Каменица*, рѣката *Клокотница*, която минава посрѣдъ града, и други. Владѣйки града

икономически, гърцитъ замислюватъ и за неговото елинизирание, служейки си съ всички сръдства на византийщината. Тогава започва погръчването на българскитъ и много влашки семейства, които, между другото, оженятъ ли се за нѣкоя гръцка кокона, тѣ сж изгубени вече за своята нация. Толкова силно е било по това време влиянието на гъркинята въ семейството. Така бързо се е ширелъ и развивалъ елинизмътъ въ Съръ, че по време на възраждането по-късно градътъ минавалъ за чисто гръцки. И за да проникнемъ наново да събудимъ тия „неразумни юроди“, трѣбваше да се отпочне борба жестока. Инакъ, мжно се развиваше и превзимаше това гръцко кале, както го наричаха гърцитъ.

Българското училище въ Съръ датува отъ

1870 г. и се развивало, въпреки многобройните спънки, докато стигна до пълно педагогическо училище съ пансионъ при него. Тукъ сж учителствували най-добрите наши учители-педагози, като: Василъ Кънчевъ, Константинъ Г. Самарджиевъ, Анастасъ Наумовъ, Антонъ Попъ Стоиловъ, Д-ръ Дановъ и други.

До 1903 г. гръцките фактори въ града (митрополията, консултът, лѣкаритѣ, интеллигенцията и др.), разчитайки на своето надмощие, презрительно и равнодушно гледаха на българщината. Нашето проникване и ширене въ града не ги беспокоеше. Следъ въстанието, обаче, стреснаха се. Навърно по потикъ отъ Елада, кждето съзрѣха стремежъ на българитѣ за свободна Македония.

Най-щастливата година за българитѣ въ Съръ бѣ годината следъ гръцко-турската война 1897—98. Гонени и презирани гърцитѣ отъ властѣта, мнозина наши гъркомани потърсиха народността си и ек-

зархийското ведомство взе да се увеличава. Не малко спомогнаха и други обстоятелства за тоя нашъ успѣхъ. По това именно време се излѣ и турското благоволение къмъ българщината въ Съръ. Пристигна за помощникъ (моавинъ) на мютесарифина българинътъ Стоянъ Джансжзовъ. Следъ него дойде български търговски агентъ въ лицето на известния поетъ-патриотъ Петъръ Ивановъ, родомъ отъ Стара-Загора. Въ тази именно година славно и тържествено се отпразднува и празникътъ на Св. Св. Кирилъ и Методий въ най-хубавата мѣстностъ на града — „Къошковецъ“. На снимката личатъ: търговскиятъ агентъ Петъръ Ивановъ (съ шапката); въ дѣсно отъ него е моавинътъ Стоянъ Джансжзовъ; въ лѣво е директорътъ на педагогическото училище Анастасъ Наумовъ; между Агента и моавина, правостоящиятъ и гологлавъ, е Никола Московъ, видѣнъ търговецъ българинъ, дотогава гърчещъ се и други.

Георги Трайчевъ

Извадки отъ „РЕВОЛЮЦИОННИ БОРБИ ВЪ АЗОТЪ (ВЕЛЕШКО) И ПОРЪЧИЕТО“ отъ Стефанъ Аврамовъ, издание на Македонския Наученъ институтъ — книга X. отъ „Материали за историята на македонското освободително движение“.

А з о т ъ

[Продължение отъ кн. 1 (21)]

До учредяване на Екзархията, Сърбия не бѣ повдигала въпросъ за националността на македонския българинъ, а тъкмо напротивъ: мнозина нейни писатели възпѣваха Македония като чисто българска страна и населена съ българи. Въ 1860 година Сърбия изпраща своя археологъ и писателъ Стефанъ Верковичъ да изучи по-обстойно Македония. Той дълго време обикаля, изучава пѣсни, събира поеми и легенди, следъ което издава „Веда Словена“ и „Народне песме македонских бугара“, като последното авторътъ посвещава на сръбската княгиня, съпруга на Михаилъ Обреновича, и се отпечатва въ Бѣлградската държавна книгопечатница. Въ своитѣ сборници сърбинътъ Верковичъ излѣзе съвършено чесенъ, безпристрастенъ и коректенъ историкъ и археологъ, който не посмѣя да излѣже свѣта, че Македония е сръбска, а заяви предъ учения свѣтъ, че въ Македония живѣятъ българи.

Следъ създаването на Екзархията, обаче, Сърбия, подтиквана и насърчена отъ австрийската дипломация, чрезъ своята преса и книжнина, безсрамно почна да предявява претенции вече на нѣкакво „сръбско“ население въ Македония. Тия сръбски претенции се посрещнаха отъ македонския народъ съ смѣхъ и презрение.

Следъ като Сърбия презъ 1877/78 г. анексира Моравската област и набързо съ огънь и мечъ направи българитѣ въ тоя край „прави сърби“, стана по-алчна и обърна погледъ къмъ Македония. Оттогава именно тя почна тукъ да търси база за своята пропаганда. Работейки въ това направление, около 1880 година, сръбскитѣ управници много добре прозрѣха и схванаха, че Азотъ и Порѣчието — като древна крепостъ на богомитѣ — сж били непристъпни въ миналото и че, ако последните бждатъ завладѣни отъ тѣхъ, тѣ ще изиграятъ видна роля за развитието и закрепването на подготвяваната имъ пропаганда. Оттогава именно водятъ началото си заченките на сръбската училищна и черковна пропаганда въ тия краища. За постигане на своитѣ цели и домогвания, Сърбия изпращаше своитѣ агенти, които подъ маската на археолози,

етнографи и историци, години наредъ обикаляха Азотъ и Порѣчието и неуморно търсѣха начини и срѣдства за установяването на пропагандата си.

Министерството на Външнитѣ работи въ Сърбия, чрезъ своята пропаганда, презъ 1882 година, сполучи да направи „прави сърбинъ“ екзархийския свещеникъ въ с. Рудникъ, Велешко, попъ Христо, човѣкъ алченъ за злато и безъ всѣкакъвъ моралъ. За да не остане самъ, попъ Христо, чрезъ сръбско злато, „посърби“ нѣколцина селски чорбаджии въ Рудникъ. Още презъ сжщата година рудничките сръбомани, за да не бждатъ само тѣ презирани отъ народа, въздействуватъ на нѣколцина селяни въ Башино село, Велешко, срещу възнаграждение, да станатъ сръбомани. По такъвъ начинъ, близу до града Велесъ, пропагандата сви гнѣзда въ селата Рудникъ и Башино село.

Презъ 1882 година пропагандата почва вече да търси начинъ да се добере до отдавна желаната си цель — да се гнѣзди въ село Богомила-Азотъ. По това време въ селото сж били двама екзархийски свещеници: попъ Ангелъ и попъ Христо. Полакоменъ отъ предлаганата му голѣма заплата и придуманъ отъ богомилчани — гурбетчии въ Сърбия, попъ Христо става сръбоманинъ, следъ което въздействува и върху селскитѣ първенци Алексо Шаренъ Шапка, Петко Станковски и Антонъ Котевъ, които ставатъ най-отявлениитѣ агенти на сръбската пропаганда въ Азотъ. По такъвъ начинъ селянитѣ на с. Богомила се раздѣлятъ на две, ожесточени една срещу друга, групи: екзархийската, начело съ попъ Ангела, си остава българска, а сръбоманската, ржководена отъ попъ Христо — подъ патриаршията.

Наскоро следъ това пропагандата свива гнѣздо и въ с. Теово. Единъ отъ най-отявлениитѣ противници на пропагандата въ Теово бѣше Петъръ Ацевъ, който презъ 1923 година заедно съ Арсо Локвички бѣха застреляни отъ сърбитѣ въ Скопје.

Подпомагани отъ турската властъ, сръбоманитѣ съ отпущанитѣ имъ пари отъ пропагандата развиватъ голѣма агитация, като чрезъ тероръ и

икономически гнетъ върху беднитѣ селяни ги заста-
вятъ да ставатъ сѣрбомани. Въ 1886 година про-
пагандата открива сѣрбско училище въ с. Бого-
мила и за учителъ настанява дошлия отъ Сѣрбия
Изарий. Следъ двегодишно учителствуване, Изарий
бѣ замѣненъ съ даскалъ Душанъ, тоже родомъ
отъ Сѣрбия. Презъ 1900 г. Душанъ става учителъ
въ с. Оморани, гдето бѣха вече се наплодили „прави
сѣрби“, а учителъ въ Богомила става Иванъ Бабун-
ски, родомъ отъ с. Мартулци, Велешко, който преди
въстанието става сѣрбски учителъ въ гр. Велесъ,
гдето престоюва до 1906 година.

на попъ Ангела и Найдо Миякъ, единствени почти
Андрея попъ Арсовъ и Георги и Павелъ Чикбаеви
останаха да водятъ борба противъ пропагандата.
Презъ 1907 г. Андрея попъ Арсовъ биде заставенъ
отъ пропагандата да напусне Богомила, поради
което той отиде да учителствува въ с. Орѣше, гдето
отдавна го молѣха. Тоя беззаветно честенъ наро-
денъ труженикъ води борбата противъ пропаган-
дата до край, докато въ 1918 г. бѣ убитъ отъ сѣр-
битѣ, заедно съ Георги и Павелъ Чикбаеви и мно-
зина други дейци отъ Азотъ.

Сѣрбското училище въ Богомила отначало не

Четата на Александъръ Андреевъ-Чапата и Стефанъ Кондаковъ

Презъ време на учителствуването на Бабунски
въ сѣрбското училище въ Велесъ, Диме Чочето и
Александъръ Мартулковъ сполучватъ да убедятъ
Бабунски да стане български учителъ, на което
предложение той се съгласява, обаче предлага да
му се плаща 10 лири месечно, колкото му плаща
пропагандата. Чочето, виждайки, че това ще бжде
въ полза на Организацията, веднага отива при
митрополита Милетий и го моли да ходатайствува
за това назначение, обаче, митрополитътъ заявява
на Чочето, че по никой начинъ не ще ходатайствува
за сѣрбското мекере, понеже нѣма вѣра въ него.
По такъвъ начинъ Бабунски си остава пакъ сѣрб-
ски учителъ.

Българското и екзархийско дѣло въ с. Бого-
мила най-ярко се е защищавало отъ учителя Андрея
попъ Арсовъ, Найдо Миякъ, Георги Чикбаевъ,
Павелъ Чикбаевъ и попъ Ангелъ. Следъ смъртъта

се посещаваше отъ ученици, но при все това про-
пагандата поддържаше учители и имъ плащаше
редовно заплатитѣ. Впоследствие пропагандата при-
нуди селянитѣ да пращатъ децата въ сѣрбското
училище, заплашвайки ги, че, ако не сторятъ това,
не ще ги допуска на гурбетъ въ Сѣрбия. Щатъ-
нешатъ богомилчанитѣ-гурбетчии се подчиниха на
желанието на пропагандата и станаха сѣрбомани.

Веднажъ забила корень въ с. Богомила, про-
пагандата, подъ закрилата на нахи-мюдюра, обърна
погледъ и къмъ останалитѣ села на Азотъ, обаче,
тя срещна сериозната съпротива на селянитѣ, които
почнаха ожесточена борба противъ нея. Натискътъ
на пропагандата и най-вече златото станаха при-
чина, че къмъ 1900 година се обявиха сѣрбомани
по нѣколко чорбаджии отъ селата Теово, Нежи-
лово, Мокрени, Габровникъ, Ораовдолъ, Стари
Градъ, Степанци, Поменово, Изворъ, цѣлитѣ села

Оморани и Капиново, а Мартулци — едва през 1905 год. Но най-важната причина да станат сърбомани е и запрещението на гурбетчиите да влизат във Сърбия. Паметни ще останат борбите, водени против пропагандата от селата Бистрица, Орџше, Папрадище и Црешнево. Селото Бистрица не позволи на сръбската чета до Балканската война да влезе във селото.

Като смѣли и самоотвержени борци против пропагандата останаха екзархийските свещеници:

1) Иванъ Аврамовъ Чупаровъ, съ енория Папра-

Приказниятъ Сърски войвода Стойо.

дище и Орџше, убитъ презъ 1910 година отъ сръбитѣ;

2) Антонъ попъ Арсовъ отъ с. Бистрица, съ енория селата Бистрица и Црешново. Презъ 1926 година, вече 75 годишенъ старецъ, той бѣ изгоненъ отъ родното си село и екстерниранъ въ България;

3) Попъ Ангелъ, съ енория село Богомила, който до смъртта си остана екзархийски свещеникъ.

Презъ 1893 г. пропагандата, подъ закрилата на турската власт, иска да се наложи на Башино село, като въ черквата да се редуватъ единъ пѣтъ български, другъ пѣтъ сръбски свещеникъ. По поводъ на това сръбско искане, въ гр. Велесъ става голѣмъ митингъ, на който се взема резолюция и се изпраща на централната турска власт, въ която велешани съ възмущение протестиратъ за претенциите на сръбската пропаганда официално да се настани въ Башино село. Поради явната подкрепа

отъ страна на властта, която фаворизира пропагандата за смѣтка на българското население, черковните настоятелства на града Велесъ и на околните села затвориха своите черкви, гдето цѣли 6 месеци не се служи литургия, само и само да не позволят на сръбската пропаганда — съ съдействието на турците — да се намѣсти въ нѣкоя черква въ града и селата.

За пръвъ пѣтъ въ Велесъ се отваря сръбско училище презъ 1895 година, съ директоръ Давидъ Димитриевичъ. Въ началото училището е функционирало само съ табелата си и учителския персоналъ, безъ да е имало нито единъ ученикъ отъ града. Поради отказа на велешани да пращатъ децата си на безплатенъ пансионъ въ училището на пропагандата, сръбитѣ, за да видятъ минаващите презъ града чужденци, че въ Велесъ има сръбско училище, довеждатъ ученици изъ селата на Порѣчието, албанчета отъ Призренъ и отъ Сърбия, като ги настаняватъ на безплатенъ пансионъ при велешкото училище. Обаче, за голѣма радост на велешани, нито единъ ученикъ отъ гр. Велесъ не е билъ записанъ въ сръбското училище. Гражданите съ възмущение сж гледали минаването по улиците на сръбските учители и сж ги дюдюкали. Поради липса на ученици отъ града, впоследствие това училище престава да съществува.

Презъ 1901 година, въ града Велесъ падна убитъ гражданинътъ Диме Шурковъ отъ ръката на единъ турчинъ, платено орждие на пропагандата. По случай на това убийство, цѣлиятъ градъ е въ тревога и въ знакъ на протестъ всички магазини се затварятъ за четири дни. Устрояватъ се митинги и съ резолюции се протестира предъ турската власт противъ агентите на сръбската пропаганда. Обаче, турската власт, въодушевена отъ девиза: „раздѣляй и владѣй“, си прави оглушки, извинявайки се, че не иска да се намѣсва въ работата на българите и сръбитѣ. Това признаване на сръбски елементъ отъ страна на властта озлобяваше гражданите и тѣ вземаха мѣрки за запазване.

ВМРО, виждайки, че пропагандата не само въ Азотъ се настанява, но почва да търси подходящи хора да станатъ нейни орждия въ Клепата и полето, взема мѣрки и почва да следи новопокръстения сърбоманинъ Георги Пендовъ отъ с. Ораовецъ. Щомъ Георги Пендовъ почва да се проявява и развива деятелностъ за посърбяване на селото, организационните дейци отиватъ въ с. Ораовецъ и наказватъ съ смъртъ тоя агентъ на пропагандата, продалъ се за лични облаги. Това наказание на Георги Пендова до голѣма степенъ изплашва нѣколцина агенти на пропагандата, поради което въ Клепата и полето пропагандата не можа да свие гнѣздо.

Презъ 1901 година, единъ отъ най-ревностните агенти на пропагандата е билъ Петъръ Ташевъ, който е прѣскалъ голѣми парични суми между бедняците да ги прави сърбомани. Презъ зимата на 1901 година, Организацията, възмутена отъ постъпките на Петъръ Ташева, натоварва свой човѣкъ, който го посрѣща въ града и следъ малки обяснения му нанася десетина удара съ кама предъ насъбралата се тѣла граждани и избѣгва. Впоследствие децата на Георги Ташева бѣха взети отъ сръбската пропаганда и настанени въ пансиони въ Сърбия на държавни разноски.

Презъ 1901 година, пропагандата наново отваря училище въ града Велесъ и, безъ да има ученици, назначава учителски персоналъ. Но щомъ има без-

Сигналът на революцията

(Изъ моитѣ спомени)

Централниятъ комитетъ на Вътрешната македонска революционна организация бѣше решителенъ противникъ на частичнитѣ терористични акции, като вредни за общото дѣло. Становището на ЦК бѣше: народътъ да се организира добре, да се въоръжи и като единъ човѣкъ да въстане. Това гледище поддържаше съ всичката си сила и Гоце Дѣлчевъ. Нѣколцина млади революционери бѣхме на тѣкмо противоположното разбиране: масовото въстание не ще строши оковитѣ на роба; въоръжениятъ народъ въ Македония и Тракия не може да победи организираната войска на Султанъ Хаида; жертви огромни ще се дадатъ безрезултатно. Ние мислѣхме още, че свободата ще се добие чрезъ намѣсата на Великитѣ сили. А тая намѣса може да я имаме само тогава, когато европейскитѣ интереси въ Турция пострадатъ или чувствително бждатъ застрашени. И затова ние трѣбва да ударимъ европейския капиталъ, който по-безлезнено ще заговори и, за своето добро разитие, ще поиска свободата на Македония.

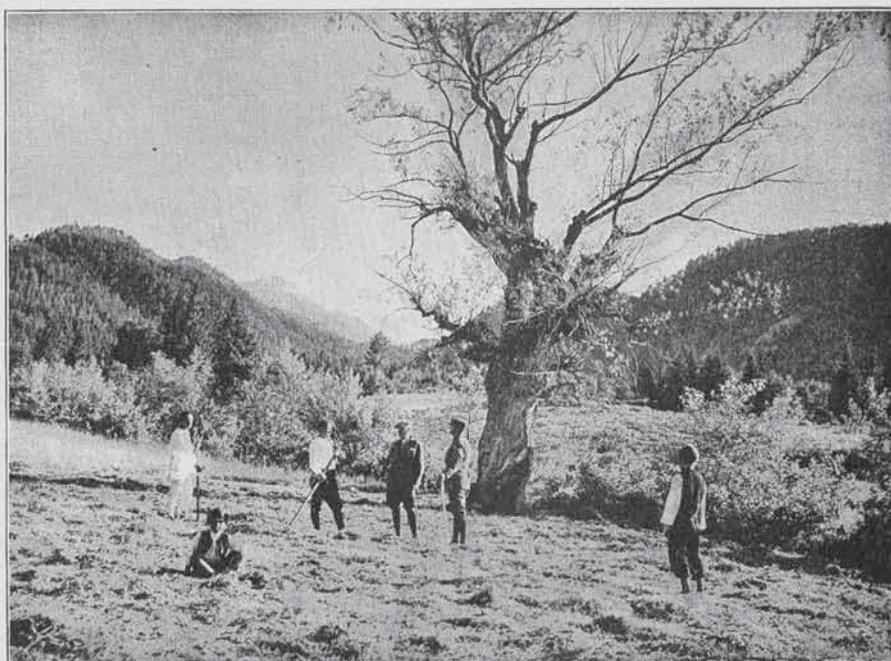
Гоце симпатизираше на нашитѣ идеи, но не можеше да се отклони отъ общия принципъ на Организацията и затова винаги ни държеше опозиция и всячески гледаше да ни „обуздае“. А ние всички бѣхме негови най-добри приятели. Той обичаше Орцето, героя на Солунскитѣ атентати; обичаше Мерджанова и Соколова, отъ които по-сетне първиятъ увисна на бесилката въ Одринъ, а вториятъ падна убитъ около този градъ; обичаше Петъръ Манджукова, а мене наричаше Чемковъ — едно обично дете на революцията, което заедно съ безстрашния терористъ Гавазовъ стана жертва още въ първитѣ дни на създаването на македонското революционно дѣло. Но въпрѣки увещанията на Дѣлчева, ние вършихме своето дѣло: Орце съ своитѣ другари копаеха канала подъ Банката въ Солунъ, а Мерджановъ, Соколовъ и Манджуковъ успѣшно готвѣха тунела подъ Отоманската банка въ Цариградъ, отгдето следъ като бѣха екстернирани, азъ ги замѣстихъ. Моралната и материална помощъ имяхме на Борисъ Сарафова. Той предъ Гоце бѣше съгласенъ съ него, а въ сжщностъ възхищаваше се отъ нашитѣ идеи и плановете и ни даваше всичко, отъ което имяхме нужда. И само Борисъ Сарафовъ бѣше въ течение на нашитѣ работи.

платенъ пансионъ, пристигатъ ученици отъ Шумадия, Призренъ, Ипекъ, Дяково, Порѣчието и се настаняватъ като пансионери на пропагандата. По това време е вече учителъ въ сръбското училище въ града Велесъ и Иванъ Бабунски, родомъ, както споменахме по-горе, отъ с. Мартулци. (Следва)

Дойде 1903 година.

Положението бѣше до такава степенъ напращяло, че съ нищо по-нататкъ не можеше да се удържи. Революцията трѣбваше да бжде провъзгласена. Самъ Гоце се готвѣше да замине. Всички чети бѣха по своитѣ райони.

Единъ день, въ началото на януарий 1930 г., Гоце ме повика въ хотелъ „Батембергъ“ и заговори: — Ти, Санде, ще дойдешъ съ мене. Лудории нѣма да вършиме. Каквото ще направиме общо ще го направиме. Не трѣбва да се отклоняваме отъ общоначертания планъ.

Коситба.

Азъ му възразихъ:

— Това, което вие мислите да постигнете съ хиляди човѣшки жертви, ние ще го имаме съ по-малко сили и съ по-голямъ ефектъ. Съгласи се, Гоце, че на много мѣста масово въстание не може да стане, поради много претрупаната войска и турското население. Тамъ ние ще действуваме терористически. Отъ нашия тероръ нѣма да се откажемъ. И бжди увѣренъ, че той ще бжде въ полза на общото дѣло.

Дълго, много дълго говорихме на тая тема и когато Гоце видѣ, че не доби никакъвъ резултатъ, той стана правъ, нервнo почна да се разхожда изъ стаята и друснато ми рече:

— Добре! Вършете каквото знаете. Но кажи на твоитѣ приятели, че сърдитъ заминавамъ. . . .

Той замина следъ нѣколко дни и не го видѣхъ вече.

Като излѣзохъ отъ стаята на Гоце, отидохъ въ къщата на Борисъ Сарафова. Тамъ намѣрихъ Орцето и А. Д.

Предадохъ имъ разговора съ Гоце. И тримата ме изслушаха много внимателно. Орце, както винаги, мълчеше. А. Д. гледаше какво ще каже Борисъ. А той помълча малко и рече:

— Съ мждрувания революция не става. Ние трѣбва да се боримъ противъ турската тирания съ всички сръдства. На тебе ти е опредѣлена задача, която ще я изпълнишъ въ оня день, който ти каже А. Д. У него съмъ оставилъ 50 турски лири, които ще ти служатъ за организиране на чета. Оржие ще ти даде А. Д. Динамитъ ще получишъ отъ Наумъ Тюфекчиевъ. Ако се чувствувашъ слабъ по минноподривното дѣло, познанията си — практически и теорически — ще добиешъ отъ поручикъ (сега запасенъ полковникъ) Ю. В.

— А каква е моята задача?

влака близо до Цариградъ. Това ще бжде сигналъ на революцията. Ако тамъ не успѣятъ, тази висока честь ще се падне на тебе. Ти на всѣка цена трѣбва да направишъ атентата, както говорихме у Борисови въ София.

За голѣмо съжаление, атентатътъ въ Баба-Ескийско не можа да сполучи: тренътъ миналъ презъ взривното вещество, обаче, гърмящиятъ живакъ, види се, е овлажнялъ и динамитътъ не можа да се възпламени. Четата се отдалечила въ Странджа планина и турцитѣ взеха сериозни мѣрки за охраната на линията.

Четата на Атанасъ Тешовалията.

— Ти ще вдигнешъ експреса въ въздуха. Ще гледашъ отъ вътрешността да не взематъ участие хора, за да не гине свѣтъ на вѣтъра. Никой да не знае това. Следъ атентата, ако почнатъ да арестуватъ и да ги изтезаватъ, никой да не бжде въ състояние да каже нѣщо, а това ще смути турцитѣ, че иматъ работа съ фанатици революционери.

Борисъ се смѣеше, смѣеше се и А. Д. А Орцето пушеше цигара следъ цигара.

Следъ нѣколко дни и Борисъ замина за Македония съ голѣма чета.

Орцето не го видѣхъ повече.

Азъ прибрахъ материалитѣ отъ Тюфекчиева и ги пренесохъ въ с. Хебибчево (сега Любимецъ). А. Д. ми изпрати 12 кжси манлихерки съ нужното количество патрони и ми писа да отида при него въ Пловдивъ.

Когато се срещнахъ съ А. Д., той ми каза:

— Михаилъ Герджиковъ замина съ чета презъ Странджа и ще нареди първия атентатъ срещу

Въ Хебибчево получихъ телеграма отъ А. Д.: „Действуй!“

Моята чета бѣше готова и никой не знаеше где ще ги вода.

Отъ Мустафа паша повикахъ едно младо решително момче — Ташо Метларовъ, комуто предадохъ 4 кгр. добре опакованъ динамитъ, приготвенъ за възпламеняване и му дадохъ следнитѣ наставления:

— Ти ще бждешъ на щрекъ. Когато чуешъ, че е станалъ атентатъ срещу трена, на другата нощ, рано или късно, ще поставишъ този пакетъ при газхането (складъ на петролъ), ще запалишъ фитиля и ще бѣгашъ — да не паднешъ въ ржцетѣ на турцитѣ. . . .

— Ако не мога да избѣгамъ, ще се самоубия.

— Така! Отлично!

Всички материали ги пренесохме въ с. Сиварѣвка, въ кжщата на Ангелъ Партизанина, който тоже бѣше членъ въ четата.

Значи сигналът на революцията трѣбваше да дадемъ ние. . .

Въ какво се състоеше нашата работа? — Да хвърлимъ експреса въ въздуха! — Нищо по-лесно отъ това. Материалитѣ и адската машина, които притежавахъ, данени ми отъ Наумъ Тюфекчиева, бѣха едно сръдство повече сигурно — отъ експреса да не остане нито прашина при желанието да направимъ това. Рискътъ бѣше много малъкъ. При известенъ завои ще се постави машината заедно съ взривнитѣ материали, ще се протегне една жица на около 4—500 метра и щомъ тренътъ наближи 3 — 4 метра до материалитѣ, натиска се електрическото копче, възпламеняватъ се материалитѣ съ голѣмъ взривъ и катастрофата готова. . .

Покойниятъ Наумъ Тюфекчиевъ ни е правилъ нѣколко подобни опити въ Витоша, повтаряли сме тия опити и ние, така че всички, които сж присѣствували на тия учения, можеха блѣскаво да изпълнятъ такава една задача, каквата бѣше възложена на мене.

Но съ това щѣхме ли да постигнемъ нѣкакъвъ благоприятенъ резултатъ? Дали нѣмаше да навлечемъ умразата върху си на цѣлия цивилизованъ свѣтъ? А, представете си, че въ сжщия този експресъ пътува нѣкой благодетелъ, нѣкой голѣмъ държавникъ, жени, невинни деца! . . . Или ще кажете, на революционера разсжжденията не отиватъ дотамъ и че той за целта не подбира сръдствата. Не е така. Нашата революционна задача почиваше, преди всичко, на високъ моралъ и самоотвержеността стоеше на първо мѣсто. Отъ засада ние не можехме да убиваме невинни хора; съ кръвта на случайни пътници не трѣбва да искаме извоюването на нашата политическа свобода.

Тия мисли се въртѣха въ главата ми, когато на 17. мартъ/с. с./1903 год. бѣхме събрани цѣлата чета въ къщата на Ангелъ Партизанина и вечерята трѣбваше да минемъ въ турска територия, за да извършимъ атентата.

Четниците ми бѣха предани хора, изпитани революционери. Между тѣхъ личеха: 1) Кара Ташо, снаженъ, представителенъ македонецъ, родомъ отъ с. Острово; по-сетне той бѣ произведенъ Воденски войвода и като такъвъ загина отъ куршумитѣ на грѣцкитѣ андарты; 2) Георги Касапина Керяковъ отъ Свиленградъ, крайно решителенъ мжжъ и добъръ познавачъ на цѣлата тая околностъ; 3) Христо Таневъ отъ Свиленградъ, който за пръвъ пжтъ вземаше тая вечеръ участие и затова искаше много да се „отличи“; 4) Христо Ивановъ, младъ и красивъ момъкъ отъ с. Левка, който никогашъ не ме оставаше самъ. Такъвъ вѣренъ и преданъ другаръ и до днесъ не съмъ виждалъ. По-сетне той загина въ въстанието къмъ Странджа; 5) Дѣльо. . . стъ с. Доситеево, Харманлийско, единъ човѣкъ съ заможно състояние, дребна челядь, но така се бѣше увлекълъ въ дѣлото, че не искаше да знае за семейството, макаръ много да го обичаше, но винаги надъ него поставяше великото революционно дѣло. Следъ революцията Дѣльо се оттегли на спокойна работа въ с. Доситеево и на нѣколко пжти биваше избранъ за кметъ. Въ четата влизаха още Ташо и Стойо отъ с. Левка и Ангелъ Партизанина. Въ сжщия день пристигнаха отъ турско Чолака отъ с. Деве дере и Христонъ отъ с. Мезекъ, които въоржжихме. А до грани-

цата ни придружаваше Върсанъ Х. Пенчевъ отъ Любимецъ. . .

Ние носѣхме 14 кгр. динамитъ, натиканъ съ повече отъ 200 капсули гърмящъ живакъ, и адска машина.

Когато почна да се смрачава, ние бѣхме на самата граница. Щомъ се стъмни, минахме на турска територия. Когато навлѣзохме въ Мустафашанскитѣ лозя, ние седнахме въ единъ долъ и тамъ открихъ плана на другаритѣ си.

— Ще хвърлиме трена въ въздуха.

Дине Недѣлковъ (въ дѣсно) и Трайко Яневъ (въ лѣво). И двамата сж родени въ Леринското село Баница. И двамата бѣха четници въ четата на Леринския войвода Георги Папанчевъ. И двамата паднаха убити заедно съ цѣлата чета въ сражение съ турцитѣ при родното имъ село Баница. И двамата оставиха спомени на беззаветни родолюбци и храбреци.

— Това е най-лесна работа — рече Георги Касапина.

Христонъ добави:

— Линията се много варди отъ войска.

— Ке се биеме! — крѣцна съ зжби Кара-Ташо.

— Георги — обърнахъ се азъ къмъ Касапина — ще ни водишъ право на Дерекъойския мостъ. Тамъ ще поставимъ динамита; тамъ ще направимъ чудото.

Христонъ пакъ ни информира:

— Тамъ има беклеме. Този мостъ се варди отъ 15 — 20 души аскери.

— Ке ги избиемъ! — викна Кара-Ташо.

Тръгнахме.

Но мисълта у мене още се бунтуваше: не ще ли бжде злодеяние, ако хвърлимъ експреса въ въздуха?

И изведнажъ нѣщо огрѣ въ душата ми: нали е целта да компрометираме желѣзно-пѣтното движение въ Турция. Неужели това може да стане, ако избиемъ случайно невинни пѣтници! По-голъмо ще бѣде геройството, ако съ пристѣпъ превземемъ моста отъ войската и го бомбардираме.

Повторно седнахме въ единъ долъ и тихо разкрихъ моя новъ планъ.

— Каквото кажешъ, това ще стане! — каза Георги Касапина.

А Кара-Ташо пакъ ревна:

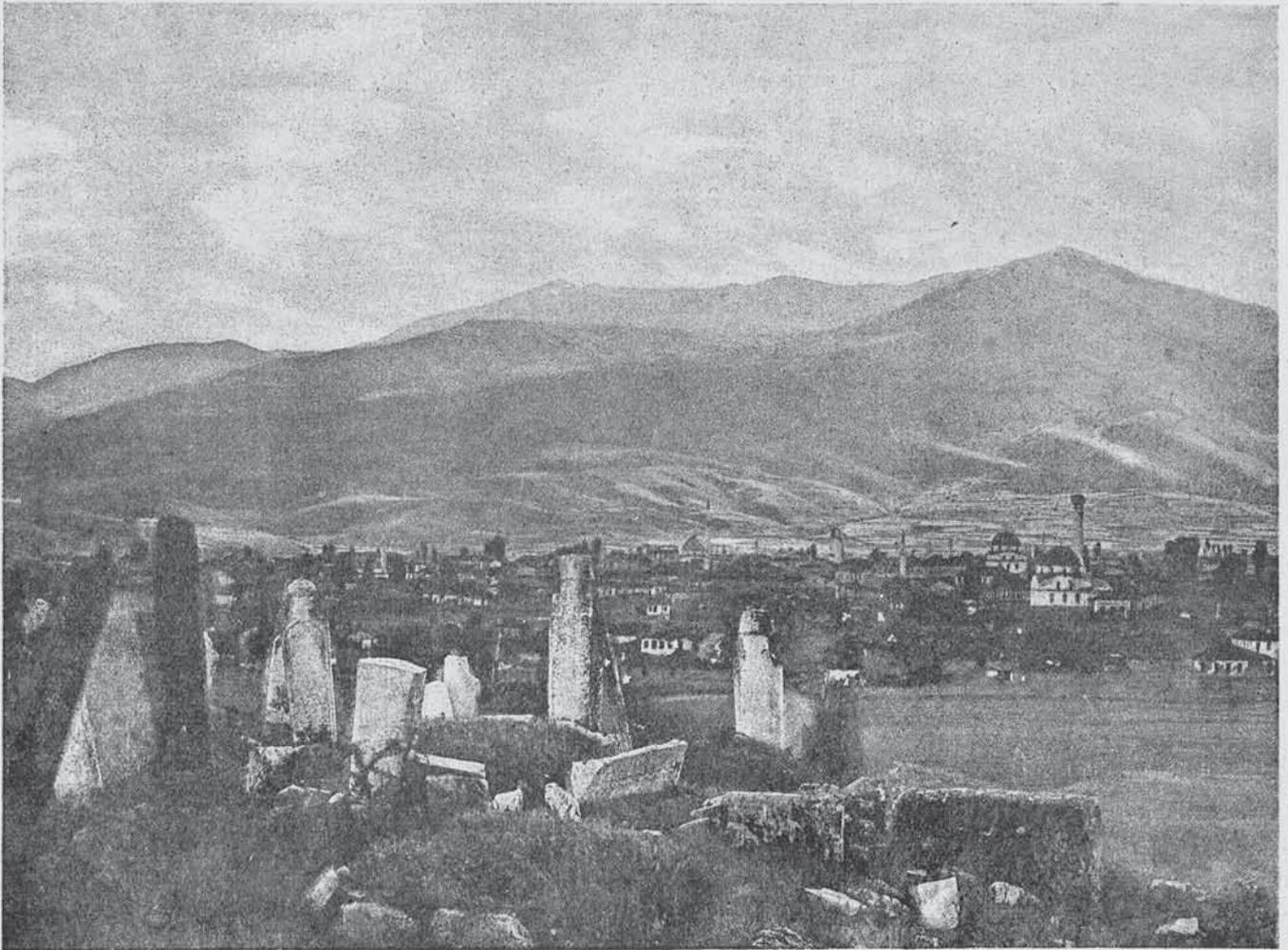
— Всички ке измреме!

Нѣма да забравя вълнението, което изпитахъ въ този моментъ. Трѣбваше да се действува.

И извикахъ:

— Георги, Кара-Ташо заобиколете беклемето и ако свѣтне или се отвори вратата, ще стреляте. Прави да не стоите! Христо върви следъ мене.

Христо Таневъ грабна една връзка отъ 7 кгр. динамитъ, другата грабнахъ азъ и се затекохме къмъ моста. Когато бѣхме вече подъ него, азъ казахъ на Христо да превърже колета подъ скарата надъ единия стѣлбъ, а на другия стѣлбъ азъ направихъ това.

Градъ Битоля съ часть отъ турскитѣ гробъща.

Часътъ бѣше 10 и половина. До моста имаше не повече отъ 20 минути.

Оттукъ ние гледахме пълноводната Марица, а на срещния брѣгъ свѣтнаха бѣха казармитѣ, въ които тогава квартируваха повече отъ десетъ хиляди войници.

Ние, малката четица, отивахме тая вечеръ срещу тая сганъ да събаряме турската империя...

— Боже! Боже!...

Пакъ трѣгнахме.

Бѣхме вече близо до линията. Всички налѣгахме. Подъ носовѣтъ ни минаха 7 — 8 войници, които патрулираха. Утихна. Следъ малко се чу свирка на трень. Експресътъ пристигна въ Свиленградската гара, на пѣтъ за Цариградъ.

— Пали фитила! — извикахъ и две кутии кибритъ свѣтнаха въ нашитѣ рѣце...

Фитилитѣ бърже се възпламениха и ние едвамъ успѣхме да избѣгаме и да легнемъ въ едно долче, когато цѣлото поле се освѣти отъ една приятна мека свѣтлина, придружена съ адски гръмъ.

Мостътъ бѣше разрушенъ.

Всички ламби насреща въ казармитѣ угаснаха.

Грозна тишина изпълни цѣлото поле...

Съ бързи крачки ударихме къмъ Родопитѣ — къмъ с. Кара-боа. Не смѣхемъ тази нощъ да минемъ границата.

На другата нощъ, когато бѣхме надъ с. Яйле-

джикъ, чухме откъмъ Свиленградъ единъ гърмежъ. Всички се вслушаха.

— Не бойте се! — казахъ азъ. — Това е атентата на малкия Ташо.

Горкото момче! Следъ нѣколко дни го видѣхъ въ България, гдето се криехъ и отъ българскитѣ власти; то цѣло треперѣше. Дадохъ разпореждане да го пратятъ въ София. Не следъ дълго време научихъ, че починало въ лудницата.

*

Тия два атентата обърнаха вниманието на цѣлото обществено мнѣние въ Европа. Желѣзнопътното движение въ Турция бѣше компромети-

рано. Експресътъ не минаваше отъ Виена за Цариградъ презъ турска територия, а дохождаше до Търново-Сейменъ и оттамъ за Бургазъ — пѣтникитѣ минаваха по море за Цариградъ.

Шумътъ въ европейския печатъ бѣше по-голямъ отъ самия динамитенъ гърмежъ. Това окуражи нашитѣ революционери да прегърнатъ нашата тактика, тактиката на „терориститѣ“, както ни наричаха тогава умѣренитѣ революционери.

Даже Гоце Дѣлчевъ, който бѣше отявлень врагъ на тази тактика, и той я прегърна: единъ месецъ следъ нашия атентатъ и той направи такъвъ срещу желѣзнопѣтния мостъ при с. Ангиста, Драмско.

Александъръ Кипровъ

Четата на Кратовския войвода Йорданъ Спасовъ.

Изъ революционната епоха въ Костурско

Джаферъ ага

Кондороби е малко село, разположено на разстояние около 2 км. отъ северния брѣгъ на Костурското езеро, точно срещу северо-източната частъ на самия градъ Костуръ.

Въ миналото, по-голямата частъ отъ землището на селото е била собственост на Костурскитѣ богаташи — турци и християни. Впоследствие тя мина въ рѣцетъ на мѣстнитѣ и приходлитѣ отъ околнитѣ села селяни.

Единъ единственъ турчинъ, останалъ между българитѣ, като щъркелъ посрѣдъ зима, това бѣше Джаферъ ага.

Простъ, хитъръ и грабливъ като хищникъ, той отъ нищо създаде много нѣщо — стана стопанинъ на чифликъ. Направи си хубава къща и я ограда съ голѣма стена. Следъ като докара и нѣколко диви голѣмаца и плячкаджии отъ Албания за пазачи, той се почувствува пълень господаръ надъ селото.

Това продължи до къмъ началото на 1900 г., когато проявената мощъ на Организацията върху беговетѣ Абединъ и Нуридинъ, едни отъ най-силнитѣ турци на това време, смрази кръвта на всички потисници и золумджии.

Давайки си смѣтка за създаването се ново положение, Джаферъ ага се сви въ черупката си и остана да си гледа имота, безъ да се интересува отъ това, което ставаше около него.

У Кондороби имаше фанатизирани членове на Организацията. Бащата научава, че синътъ му станалъ царски душманинъ и бърза да пита по-умни хора какво да прави. Синътъ посрѣща баща си на пътя и го заколва като кокошка.

Отдавнашно бѣше желанието на Кондоробени да се отърватъ отъ Джаферъ ага, но предвидъ лошитѣ последствия, които би имало неговото

и ръководителятъ отъ с. Кондороби, Петъръ Кърцановъ. Той ще заведе четата въ селото.

Още преди да се мръкне, четата е на пътя. Съ пристигането си въ селото, четата обгради кжщата на Джаферъ ага.

По нѣкакво предчувствие, обитателитѣ на кжщата бдѣха и още въ началото откриха къртеченъ огънь, надѣвайки се на помощта, която би имъ дошла отъ тр. Костуръ.

Съпротивата нито стресна, нито отчая четниците. Смѣлчаци намѣриха начинъ да се качатъ на покрива на кжщата и оттамъ презъ куминитѣ да

Четата на войводата Григоръ Манасиевъ.

убийство за самото село, поради особеното му положение, бѣха съветвани да се въздържатъ.

Времето напредваше. Атмосферата съвсемъ натежна. Всичко бѣше се революционизирало. Четитѣ ежедневно избѣзваха отъ все нови и нови фирари, на които трѣбваше да се създаде работа, защото бездѣлието е лошъ съветникъ.

Бѣше презъ м. Юний 1903 год., когато войводата Иванъ Поповъ получи заповѣдъ да очисти Кондороби отъ Джаферъ ага.

Много хубавъ день. Четнишкиятъ бивакъ е въ красивия „Тиолицки осой“, въ сѣдство съ Кондоробското землище.

Къмъ ужина въ бивака е оживление. Едни си преглеждатъ пушкитѣ, други стягатъ раници, трети си попльватъ патрондашитѣ. Гунитѣ и раницитѣ се изпращатъ къмъ с. Апокепъ. Тукъ е

пуснатъ бомби вътре въ кжщата. А следъ като напрѣскаха покрива й съ газъ, подпалиха я.

Кжщата пламна като борина и освѣти околността на голѣмо разстояние.

Скоро кжщата на Джаферъ ага се обърна на пепель. Между развалинитѣ, отвреме-навреме, се издигаха остри искри.

Мракътъ пакъ покри всичко. Четниците се отправиха къмъ висинитѣ на планината Вичъ, а населението — мъжко и женско, се запъти къмъ околнитѣ села. Настана гробна тишина. Занѣмъ и последниятъ кучешки лай. Всички сж съ убедението, че походътъ свърши благополучно.

На въпроса, какво стана селото, Елисавета К. Грънчарова — Комитката отговаряше: пици, пици, кучето! като змия пици! Опекохме го!

Въ града Костуръ настана паника. Властта

знаеше какво става въ Кондороби, безъ да ѝ се каже, но незнаеше дали туй ще бжде изолирано действие или общо.

На разсъмване, кагато се разбра, че нищо страшно нѣма, каймакаминътъ съ войска, жандармерия и баши бозукъ се опжити за Кондороби.

Отъ намирацитѣ се въ селото старци, каймакаминътъ разбра, какво се е случило и се упжити къмъ изгорѣлата кѣща, кждето завари следната картина: голѣма четвъртита ограда; къмъ една отъ странитѣ стърчатъ обгорѣлитѣ стени на кѣщата; точно посрѣдъ двора, пронизана отъ куршумъ,

лежи угоена биволица отъ стадото на Джаферъ ага, а самиятъ той съ охраната си се измъкна изъ плѣвника невредимъ.

Оттогава Джаферъ ага остана да живѣе въ гр. Костуръ, а около 6 кондоробенки и кондоробени, начело съ Елисавета Грънчарова, се настаниха на топло въ затвора, а презъ време на въстанието Джаферъ ага нареди, всичкитѣ Кондоробски кѣщи да се изравнятъ съ неговата.

Така свърши кръстоносниятъ походъ противъ Джаферъ ага.

А. Дамяновъ.

В а с и л ь о в д е н ь

Бѣ остра и мразовита декемврийска нощъ. Дъждъ, снѣгъ и ледени иглички слагаха се бързо по земята и настилаха кривитѣ Лозенградски улици.

Изпочупенитѣ отъ вѣтъра фенери, поставени тукъ-таме по жлитѣ на улчикитѣ, отдавна бѣха угаснали. Мрътва тишина владѣеше навсѣкжде. Само тамъ-долу, въ турската частъ на „Дере-махалеси“, Рифатъ ага заедно съ 17-18 годишния си синъ Юсейнъ тикаха въ тъмнината и подкарваха една вехтичка, но здрава и спретната талига, която ту се хлъзгаше, ту се препъваше по замръзналия разваленъ калдаръмъ. Тѣ бързаха, тикаха, краката имъ се дърпаха на назадъ, падаха, ставаха, но талигата вкараха въ двора си, разглобиха я бързо и скриха частитѣ ѝ тукъ-таме...

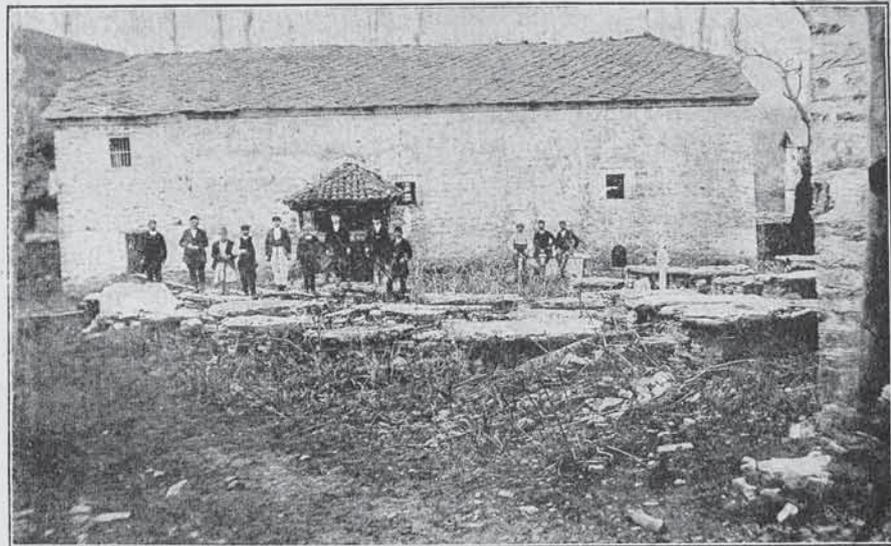
Юсейнъ бързо се прибра въ килеря, кждето го чакаше истиналото му легло, а Рифатъ ага, следъ като старателно заличи диритѣ по снѣга предъ вратата си, забърза къмъ кѣщи, мърморейки на себе си: гяуринъ да грабишъ, да безчестишъ, да убивашъ себапъ е, а не грѣхъ. Ето лани откраднахъ коня, що влачеше тая хубава талига; колко пѣти обрахъ лозето на тоя и още много гяури; задигнахъ кросното съ чуждия платъ, що тъчеше комшиятка Христина и пакъ, слава на Алаха, нищо зло не видѣхъ. Алахъ сѣщо мрази гяуритѣ—завърши той съ увѣреностъ и се прибра. Вънъ всичко пакъ утихна. Слабъ вѣтречъ заигра съ вратцата на фенеритѣ, а снѣгътъ бѣсно завалѣ на голѣми едри парцали. Нощта бавно превалаше...

Рано сутринята една жена на около 40-42 годишна възраст, обвита въ дълго вехто палто и черенъ на нѣколко мѣста закърпенъ шалъ, бързаше надолу по дерето.

Обутитѣ ѝ въ мжжки обуца крака съ мжка пробиваха дебелия снѣгъ и оставаха дълбоки следи. Тя изви въ тъмния чикмакъ-сокакъ и влѣзе въ дома на Саидъ ефенди—кадията. Тя бѣше Зафирка Кръстовица. Утре е Васильовденъ. Днесъ тя ще пере голѣмо, тежко пране, за да купи хлѣбъ, та поне сити да посрещнатъ децата ѝ новата година... Не бѣше вдовица тя, но съпругътъ ѝ нѣмаше

възможностъ да поеме отъ нея тежкия товаръ на семейството...

Съ посинѣли отъ студъ рѣце, Зафирка под-

Черквата „Свети Пророкъ Илия“ въ село Велмевци, Битолски Демиръ-Хисаръ. Отъ амвона на тая историческа черква, Демиръ-Хисарското горско началство въ съставъ: Димитъръ Дечевъ, Йорданъ Пиперката, Христо Н. Пасховъ и свещеникъ Кузманъ отъ с. Бабино, прогласи Илинденското въстание, следъ като се прочете позивътъ за въстанието, издаденъ на 15 юлий 1903 година на върха „Победоносецъ“ и подписанъ отъ Щаба на Втория македоно-одрински революционенъ окръгъ.

пали огънъ въ вледенѣлия циментовъ пералникъ. Тежка скърбъ притискаше гърдитѣ ѝ и сълзитѣ ѝ обилно се изливаха по мършавото ѝ и застарѣло лице, а мислитѣ ѝ летѣха около най-малкото ѝ момченце, което презъ нощта, отворило загорѣли отъ гладъ уста, се молѣше: „мамо, дай ми малко хлѣбъ; само малко хлѣбъ, мамичко“, а тя съ сподавени сълзи, притискайки слабичкото му тѣло до себе си, го предумваше: „нѣмаме мило, спи сега, мама утре ще ти донесе цѣлъ коматъ!“ — „Отъ този що нѣма, отъ него ми дай“ — моли детето и тъмнитѣ зеници на угасналъ погледъ блѣсватъ отъ желание и надежда.

Спомни си тя за мжжа си — левентъ, едъръ, честенъ, трудолюбивъ мжжъ, когото мухтаринътъ Минчоолу наклевети, че билъ ятакъ на комититѣ, защото не му даде хубавата си сестра вдовица, по която лудуваше той — Минчоолу. . .

— Ахъ, да бѣше се съгласилъ Кръстю, нѣмаше да сме днесъ на тоя редъ, па и тя, може би, нѣмаше да умре толкова млада. Боже, Боже! — простена Зафирка надъ коритото.

Три години се изминаха отъ оня проклетъ день, когато съ възвити на назадъ и закопчени въ вериги ржце, като разбойникъ, едва влачащъ краката си отъ нанесения му въ затвора бой, доведоха го четирима заптии и мухтаринътъ у дома му, за да се прости съ жена си и децата си. „Сбогомъ, Зафирке — ѝ каза той. — Гледай децата добре. Водятъ ме, но къде не зная. Дай ми малко пари за изъ пжтя, дай ми и дрехи. Не мисли много, всичко ще се нареди... Богъ е добъръ“...

Той бѣше бледенъ като мрътвецъ, а краси-

даше по бѣлата пѣна, но нищо не виждаше...

[Вратата на пералнята се отвори. Младо, красиво ханѣмче въ розови шалвари и дълги до глезенитѣ плитки носѣше въ тепсия хлѣбъ, сирене и чаша чай. То тихо покани Зафирка да закуси и бързо избѣга, като силно затвори вратата следъ себе си. Отъ трѣсъка Зафирка се опомни и огледа наоколо си. Тя изтиска голѣмия чаршафъ и, премалѣла отъ умора, се приближи до закуската като загледа разсѣяно. После изтри ржцетѣ си съ мократа си престилка, взе хлѣба отъ тепсията и забърза

Четата на войводата Василъ Пачеджиевъ.

витѣ му сиви очи бѣха станали по-голѣми и много, много тъмни...

Единъ отъ заптиитѣ, по знакъ на мухтарина, се приближи до Кръстю. — „Хайде, че пжтѣтъ е дълъгъ“ — каза той, и като изблѣска грубо нея и децата, които се бѣха наловили по дрехата на баща си, поведоха го — нейния измжченъ другарь!

Тогавя, незнаейки що върши, Зафирка се спусна къмъ мухтарина, който даваше още нареждания на сжщия заптия, вдигна къмъ него ржце и съ отчаянъ и прегракналъ гласъ изкрещѣ:

— Кжде ще го убивате? Кжде да търся гроба му?

— При другаритѣ му — съ насмѣшка отговори ѝ той, блъсна я на страна и се скри изъ насѣбралата се тълпа.

Съ такива мисли Зафирка, наведена надъ коритото, перѣше дрехитѣ една следъ друга. Тѣлото ѝ цѣло треперѣше, погледѣтъ ѝ, замъгленъ, блуж-

къмъ горния етажъ. Старъ, брадатъ, съ бѣлъ сарѣкъ на главата турчинъ излизаше изъ вратата. Зафирка се сви въ жгѣла, но Саидъ ефенди се спрѣ, изгледа я тжжно и бащински. Благо я попита:

— Какво ти е, къзъмъ, виждамъ не си башъ здрава, или децата ти сж нѣщо болни, или отъ мжжа си лошъ хаберъ имашъ?

— Не, ефенди баба, азъ съмъ здрава, слава Богу, но за Кръстю до днесъ нищо не зная, а това ме много мжчи. Децата сж добре. Времето е лошо, работа рѣдко намирамъ. Искамъ, ефенди баба, да дотича слугинчето и занесе хлѣба ми на децата. Азъ не съмъ гладна — довърши тя съ сподавенъ гласъ.

— Закусай си ти, Зафирке — подзе трогнатъ стариятъ турчинъ. Прането е голѣмо, къзъмъ, иска сили, а за децата Алахъ ще се погрижи. Имай вѣра въ него. Сигуренъ съмъ, че и мжжѣтъ ти е живъ, но, за да не ти докара беля, не

смѣе да ти се обади. Ехъ, сабуръ, къзъмъ, такъвъ ви е билъ касметътъ. Отъ вашъ човѣкъ теглите... Иди, иди закусай и си гледай работата. Алахъ никого не забравя.

Той се върна въ стаята и говори нѣщо съ жена си, а Зафирка се затвори въ пералната. Помъчи се да глътне нѣкоя хапка, но нѣщо бѣше задушило гърлото ѝ; съ мъжа изпи тя студения чай и пакъ се наведе надъ коритото.

Старата ханъмка изпрати много нѣща у Зафиркини: два голѣми домашни хлѣба, повече отъ ока оризъ, $\frac{1}{2}$ глава захаръ, плитка кромидъ, канче масло, сирене, тархана, 5-6 оки брашно, болгуръ и две здрави либаденца за децата. Едва ги запесе слугинчето въ две голѣми кошници.

Лека червенина покри хлѣтналитѣ бузи на Зафирка, когато слугинчето ѝ каза какво е занесло у дома ѝ. Стана ѝ мъчно и срамно, че на нея — кжщница жена — ѝ даватъ като на просякия, но тиха радостъ запълни душата ѝ при мисълта, че децата ѝ сж вече сити. Ржцетѣ ѝ по-силно застискаха дреха следъ дреха, а устнитѣ ѝ — бледи и засъхнали — шушнѣха въ тиха молитва: „Боже, благодаря ти за децата си. Върни имъ, Боже, върни имъ за доброто.“

Деньтъ мина по-леко Тя изпра и прострѣ прането, безъ да чувствува, че набѣналитѣ ѝ и изпробити прѣсти замръзватъ и се залепятъ за вжжето. Мокритѣ дрехи по нея се втвърдиха, но на душата ѝ бѣше топло... Утре е Васильовдень. Децата, сити и затоплени, ще посрещнатъ новата година! Забравила умора и студъ, съ 8 гроша скрити до гърдитѣ ѝ, тя тичаше къмъ дома си, влѣзе бързо въ двора и се спрѣ предъ купа заснѣжени лозови прѣчки! Съ посинѣлитѣ си отъ мразъ ржце, тя издърпа цѣлъ снопъ. Наближава Васильовдень! Тая вечеръ ще накладе рждавата и изпробита печка, та да забумти и почервенѣе. Сити сж стомаситѣ, топли сж сърдцата и стаята ще се затопли, та, както нѣкога, весело ще посрещнатъ новата година... Мислейки така, погледѣтъ ѝ неволно падна на празното мѣсто на талигата. Тя трепна. Сърдцето ѝ болезнено се сви отъ предчувствие лошо... Тя изпусна прѣчкитѣ и се спусна да търси тукъ-таме изъ голѣмия дворъ. Търси тя

като да е изгубила нѣщо дребно, малко, рови снѣга съ окървавенитѣ си прѣсти. Най-послед се изправи. Разбра тя, че и талигата — едничката и ценностъ, е открадната и че, както коня, и нея никога не ще намѣри. Остра болка прониза ранената ѝ душа, тѣлото ѝ натежна, устага ѝ засъхна и езикѣтъ ѝ не се подчини да извика. Едва влачейки се, тя стигна до вратата на сайвана, но се подхлѣзна и падна предъ прага. Изъ гърдитѣ ѝ се изтрѣгна едничкѣтъ стонъ, но въ него бѣше вложена всичката болка на разбития ѝ животъ и покрусената ѝ до смъртъ душа... Децата, изпоплашени стъ вида на майка си, силно запищѣха. — „Талигата! где е талигата!“ — едва има сила да запита тя, но децата нищо не разбраха и още по-силно заплакаха,

Леринското село Пжтеле на брѣга на Островското езеро.

каточели бѣха виновни въ нѣщо. Съ голѣма мъжа Зафирка се надигна и се прибра въ стаята си. Тукъ, въ студената стая, цѣла мокра, съ навехнатъ кракъ и окървавени прѣсти, тя проклѣ този, що съсипа и разори семейството ѝ. Тукъ тя изплака своята жестока сждба. Дветѣ ѝ по-малки дечица отдавна бѣха заспали съ незасъхнали сълзи по бледитѣ имъ странички, а другитѣ две съ неравни хълцания пригласяха на майка си. Тѣхнитѣ малки гласчета се сливаха съ гласоветѣ на весели групички деца, които съ дрѣновици въ ржце тичаха по кривитѣ и замръзнали Лозенградски улици и високо честитяха новата година.

Васильовдень бѣше дошелъ.

Ев. В. Каринтова.

Поява и развитие на революционното движение въ Македония

(Изъ моитѣ записки)

I. Изникване на революционното движение.

Следъ освобождението на Гърция, Сърбия, Ромъния и България отъ турското владичество, на Балканитѣ подъ турски гнетъ оставаха: Албания, частъ отъ Епиръ, Македония и частъ отъ Тракия. Отъ тѣхъ, Македония и Одринскиятъ вилаетъ, чрезъ една мощна българска организация и редъ вѣстания, наново раздрусаха турската империя и предизвикаха първоначално намѣсата въ Македония на великитѣ европейски сили, а, по-късно, и Балканската война.

Въ рожбата и развитието на македонското движение, между другитѣ, важни фактори сж: българската Екзархия, княжество България и турското управление. Ето защо, единъ краткѣкъ предварителенъ обзоръ върху тѣхъ е необходимъ.

I. Екзархията.

Следъ осуетяването на Санъ-Стефанския договоръ и оставането Македония подъ турска власть, на Екзархията, естествено, се падна важната задача да обнови и затвърди духовната и национална

свѣсть въ страната. Макаръ голѣма часть отъ македонската интелигенция да бѣше заминала за новосъздаденото княжество, почвата за работа бѣше великолепна. Поражението на Турция, появяването на българското княжество до границитѣ на Македония, споменътъ за обединеното отечество чрезъ Санъ-Стефанския договоръ и надеждата за възтържествуването на българския идеалъ, бѣха мощни стимули за народната душа.

И наистина, отпочването на църковно-училищното дѣло въ Македония бѣше вихрено. Съединитѣ усилия на турската власт и на грѣцкото духовенство да сломятъ народния подемъ останаха

Група революционери презъ време на Илинденското въстание, начело съ Генералъ Иванъ Цончевъ

безуспѣшни. Въ единъ десетъ годишенъ периодъ, Солунскитѣ гимназии, четирикласнитѣ училища въ Битоля, Скопѣе и Сѣрѣ, както и класнитѣ училища по другитѣ второстепенни градове, дадоха грамаденъ контингентъ интелигентни сили, които проникваха въ народната маса и будѣха нейната национална свѣсть.

Вече къмъ 1890 година, националното съзнание бѣше въ пълненъ разцвѣтъ: младо духовенство и млада интелигенция, въ общение съ населението, готови бѣха задружно да тикнатъ народното дѣло въ пълното му развитие.

Но на тая млада, жизнена интелигенция не се даде надлежния просторъ за работа. Училищното и общинското самоуправление, осветено отъ демократичния духъ на нашия народъ и отъ народнитѣ ни традиции, биваше постоянно задушавано отъ Екзархията, додето се достигна до една пълна централизация. Църковнитѣ, училищнитѣ и общинскитѣ работи се съсрѣдоточиха въ рѣцетѣ на владитѣ и екзархийскитѣ намѣстници. Тия органи бѣха отговорни само предъ Екзархията, а Екзархията се олицетворяваше отъ личността на Ек-

зарха, при когото не сществуваха контролнитѣ народни учреждения — синодъ и смѣсенъ съветъ, а имаше само безвластни чиновници.

Самовластието и централизацията докараха бюрократизма въ Екзархията, който внесе застой и леностъ. Всѣкаква творческа работа изчезна. Училищното дѣло не се развиваше съгласно нуждитѣ и постоянно промѣняванитѣ условия, а си остана на първобитнитѣ основи, именно произвеждане само учители и свещеници.

Къмъ 1890 година, учителскитѣ контингентъ бѣше достатъчно попълненъ. Належаща нужда бѣше отъ една коренна промѣна въ училищната

програма, която да обгърне по възможностъ всичкитѣ клонове на образованието, та да се създаде една интелигенция способна да вземе участие въ всичкитѣ прояви на обществения и икономически животъ въ страната.

Вмѣсто това, училищната програма си остана сщцата, но се и усили въ дотогавашното ѣ направление. Откри се въ Битоля нова гимназия, когато Солунската и Одринската отговаряха предостатъчно на нуждитѣ за срѣдно образование; откриха се въ Скопѣе и Сѣрѣ педагогически училища, като се закриха четирикласнитѣ, които отъ 1883 до 1890

година бѣха главнитѣ творители на селската и градска съсловна интелигенция; занемари се свършено изучаването на турския и френски езици, толкова необходими за тая страна.

И българскитѣ училища захванаха все повече и повече да изхвърлятъ тѣлни интелигентни сили, способни само за учители и свещеници.

Така се създаде единъ учителски пролетариятъ, който, неподготвенъ за друга работа, викаше предъ екзархийската фурна: хлѣбъ! хлѣбъ!

2. Княжество България.

Още отъ самото създаване на българското княжество и оставането на Македония подъ турско владичество се появи македонскиятъ въпросъ, който легна въ самитѣ основи на българската политика. Това ясно се вижда отъ избора на София за столица; отъ материалната и морална подкрепа, що даде новото княжество на Кресненското и Разложкото въстания презъ 1878 година; отъ максималното развитие на военнитѣ сили; отъ широкото гостоприемство, дадено на македонската емиграция въ държавнитѣ и обществени учреждения и пр.

За нещастие, за такава една сложна и велика работа, каквото е правилното разрешение на македонския въпрос, не е бил изработен един план, по който да действуват всички органи въ една обща хармония, насочена към една определена цел. Собствено, никакъв план не съществуваше въ отговорнитѣ фактори и развитието на македонското дѣло по всичкитѣ му направления е ставало безразборно. Въ много пѣкъ случаи се е действувало не по съображения, диктувани отъ общобългарскитѣ интереси, а отъ съображения или чисто партийно-котерийни, или пѣкъ по мотиви отъ частенъ характеръ за княжеството. Такива сж:

1. Съединението на Южна и Северна България презъ 1885 г., станало по внушението на английски и нѣмски емисари и то въ единъ моментъ, когато Македония съ трепетъ очакваше своята автономия. Съединението погребва автономията на Македония; Русия вдигна рѣзка отъ България и я поладе на Сърбия съ гибелни за насъ последици: сръбско-българската война, детронация, междоусобици, засилване на сръбската пропаганда въ Македония подъ патронажа на рускитѣ тамъ консули, поробването на Македония отъ сърби и гърци и пр;

2. Четнишкото нашествие въ Източна Македония презъ 1895 г., предприето по внушение и съ подкрепата на българскитѣ управници, съ целъ да се въздействува върху Турция и Русия да признаятъ създаденото положение въ България. Щомъ си изтъка платното, правителството ритна кросното. Жертва на тая измама станаха Трайко Китанчевъ и много българи въ Македония;

3. По настояването на Русия, презъ 1902 г. гръцката патриаршия назначи за епископъ въ Скопие сърбина Фирмилиант, нѣщо което засили сръбската тамъ пропаганда и постави открито въпроса за дѣлежа на Македония. Българското тогава правителство, за да угоди на Русия и да запази властта, пренебрегна българскитѣ интереси въ Македония, не реагира и не подкрепи съ нищо протеститѣ на македонскитѣ българи противъ това назначаване;

4. Пасивното държание, дори противодействието на българското правителство въ време на македонскитѣ въстания презъ 1902 и 1903 години, за да угоди на Русия, която, заета въ далечния изтокъ, бѣ противъ въстанията;

5. Презъ 1908 г., българското правителство призна създаденото положение въ Македония следъ младотурската революция срещу независимостта на България, признаването на князь Фердинанда за царъ на българитѣ и заемането Хиршовитѣ желѣзници на българска територия. Съществуващитѣ дотогава Мюрцегски реформи и решението въ Ревалъ презъ пролѣтътъ сжщата година — да се даде на Македония пълна автономия, бѣха пренебрегнати, пожертвувани;

6. Съюзътъ на България съ Сърбия и Черна-Гора презъ 1911 — 1912 г. възъ основа дѣлежа на Македония (спорни и безспори зони);

7.) До Съединението, т. е. до 1885 година, македонскитѣ въпросъ се развиваше подъ знака на автономията и подъ руска опека. Следъ Съединението тоя въпросъ заглѣхна. а съ поемането властта отъ диктатора Стефанъ Стамболовъ, българската политика взе друго направление, а именно: присъединяването на Македония къмъ България. Автономиститѣ се таксуваха като сепаратисти, предатели и се преследваха.

Следъ падането на Стамболова, курсътъ на българската политика по отношение на Македония бѣ промѣненъ въ полза на автономията. Въ туй отношение, политиката на Д-ръ Василий Радославовъ, тогава, бѣ най-рѣзка. На македонскитѣ организации, които ратуваха за автономията на Македония, се даде пълна свобода на действие. По отношение на македонската емиграция се прилагаша законитѣ и нарежданията на Организацията; българскитѣ закони за тѣхъ бѣха суспендирани отъ самата власт. Това бѣ така до падането на Д-ръ

Четникътъ Коста Ивановъ отъ Леринско село Баница

Радославова презъ 1901 г. Съ поемането властта отъ Петко Каравелова и Д-ръ Стоянъ Данева, промѣни се и курсътъ на българската политика: стрелковитѣ македоно-одрински дружества, създадени презъ режима на Д-ръ Радославова, бѣха разтурени и закрити; арестувани бѣха членоветѣ на Върховния Македоно-Одрински комитетъ начело съ Борисъ Сарафова и по разни пѣтища властта се домогваше да всѣва умраза, крамоли и ежби между македонскитѣ дейци и водачи, та по тоя начинъ да разслаби организациятѣ и да вземе юздитѣ на тия организации въ свои рѣце.

Изобщо, по отношение на македонския въпросъ, политиката на българскитѣ управници, както казахъ, е била колеблива, нестабилна.

Наистина презъ управлението на Стефанъ Стамболова, политиката на княжеството по отношение на Македония бѣ доста съобразителна, но тя не бѣ достатъчно озарена отъ широкитѣ народни нужди. Това време бѣше едно отъ най-благоприятнитѣ. Поради туй, че турцитѣ най-много се боеха отъ Русия, а Стамболовата политика бѣ явно насочена противъ Русия, турската неприязненостъ спрѣмо

българитѣ постепенно намаляваше; църковно-училищното дѣло въ Македония се ширѣше и закрепваше; издадоха се владишки берати за важни епархии; препятствията за съграждане на църкви и отварянето на училища значително намаляха. Образоването на синода и на смѣсенія съветъ би създадо отъ Екзархията едно истинско народно учреждение; участието на общинитѣ и интеллигенцията въ църковно-училищнитѣ работи би разтворило полета на една широка деятелностъ; измѣнението на училищната програма, която постепенно

ното дѣло, толкова недалеквидна се показа тя съ търпението на личния режимъ въ Екзархията и съ поддържането нейната училищна политика.

Да пуснешъ въ пълна пара развитието на еволюционното движение и въ сѣщото време да задрѣстишъ и ограничишъ деятелността и полета на създадената интеллигенция, бѣ нелогично и крайно опасно.

3. Турското управление.

Турцитѣ наистина бѣха много толерантни по отношение езика и вѣрата, черквата и училището, но повече отъ това, съ малки изключения, тѣ нищо не даваха на християнитѣ. Турция бѣ абсолютна монархия съ господстваща въ страната елементъ — мохамеданитѣ. Мѣстнитѣ християни бѣха рая (роби); тѣ нѣмаха политически права; тѣ нѣмаха право да взиматъ участие въ уреждането и управлението на своята родина; тѣ нѣмаха право да уреждатъ и управляватъ дори и своитѣ градски общини (беледиетата). Всичко това, съ малки изключения, бѣ въ ржцетѣ само на мохамеданитѣ.

Печатътъ бѣ подъ строга цензура. Никой не смѣше да критикува системата на управлението; никой не смѣше да изнася произволитѣ, вършени отъ управницитѣ и отъ господаритѣ-турци.

Свободната мисль и критиката бѣха сковани. За всѣка свободна проява, християнитѣ и особено пкъ българинтъ, биваше преследванъ, затварянъ, заточаванъ, убиванъ, окачванъ на вѣже.

Чрезъ аграрната политика, чрезъ чифлигарството, турцитѣ поддържаха сѣщинско сръдновѣковно робство въ Македония. Българитѣ-чифлигари, тѣ и тѣхнитѣ семейства, бѣха сѣщински роби на чифликъ-сайбиитѣ — турскитѣ бейове и аги. Тия последнитѣ бѣха малки царе по селата, планинитѣ,

затѣнитѣ градове и безнаказано вършеха всичко каквото пожелаеха.

При това, корупцията сръдъ чиновничеството, а още повече разбойничеството, вилѣха и се ширѣха безпрепятствено и спѣваха търговията и поминъка.

Всичко това преливаше чашата на търпението у българина, който бѣ най-потиснатия отъ християнитѣ и не можеше да не го застави да не реагира и да не потърси цѣръ на своитѣ мѣки и неволи.

(Следва)

Г Ив. Бѣлевъ

Войводата — Капитанъ Юрданъ Стояновъ съ своя шабъ презъ време на Илинденското въстание (месецъ августъ 1903 година). Между другитѣ му се виждатъ: Поручикъ Борисъ Стрезовъ, Поручикъ Асенъ Партениевъ и Михаилъ Думбалаковъ.

да обгърне по възможностъ всичкитѣ клонове на образованието, би дала възможностъ на македонската интеллигенция да вземе участие въ всичкитѣ прояви на общественя и економически животъ въ страната. И тогава, не ще съмнение, народниятъ животъ би се развивалъ, сравнително, нормално, въ естествения си пѣтъ.

Обаче, Стамболовата политика схвана само на половина положението. Колкото съобразителна бѣше тя съ усиляването на еволюционното движение чрезъ широкото развитие на църковно-училищ-

Редакцията на „Илюстрация Илинденъ“ честити на читателитѣ си и на всички илинденци Христовото възкресение и имъ пожелава да чествуватъ въ най-скоро време възкрѣсването свободата на нашата робена Родина.